

‘Gewoon, omdat het leuk is’

Aandacht voor samenwerken op kunstopleidingen

Marieke Buijs

Samenwerken gaat niet vanzelf. Het thema staat bij kunst- en cultuuropleidingen in toenemende mate op de kaart. Hoe krijgt dat vorm in het curriculum? En wat brengt die aandacht voor samenwerking teweeg? 'Om goed samen te kunnen werken, moet je ook je eigen kwaliteiten leren kennen.'

Of het beeld van de briljante kunstenaar die zich als kluizenaar op een zolderkamer verschanst, ooit recht deed aan de realiteit, weet ik niet. Maar feit is dat dat beeld tegenwoordig zeker niet meer klopt.' Onderwijskundige Paulien Oosterhuis heeft het belang van samenwerking zien toenemen in de ruim twintig jaar die ze inmiddels werkt bij Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (HKU). 'De thema's die nu spelen, duurzaamheid en sociale veiligheid bijvoorbeeld, zijn zo beladen en complex. Als je daarin iets teweeg wilt brengen, heb je anderen nodig.'

In veel creatieve disciplines is samenwerking van oudsher al de norm. Een film, theaterstuk of album is bijna altijd het resultaat van de inspanningen van velen. Toch is ook daar het curriculum rond samenwerking volop in beweging. Om studenten klaar te stomen voor een veranderend werkveld of hen te helpen een veiliger werksfeer te creëren – waarover later meer. Studieleiders en onderwijskundigen van de Filmacademie, HKU en Rockacademie Tilburg vertellen hoe zij hun studenten de fijne kneepjes van het samenwerken trachten bij te brengen. Oosterhuis: "Ik en de wereld gaan iets maken en ik breng ontwerpvaardigheden en samenwerkvaardigheden in", is een houding die ik steeds vaker zie bij jonge makers.'

Jezelf leren kennen

Van oudsher lag de verantwoordelijkheid voor het hele proces, van bedenken tot maken en onder de aandacht brengen, vaak bij ontwerpers. Maar dat is steeds minder het geval, stelt

Oosterhuis. 'Om je als kunstenaar of ontwerper te verhouden tot complexe thema's, heb je anderen nodig.' De onderwijskundige is huiverig de veelvormige realiteit plat te slaan met een voorbeeld, maar noemt na enige twijfel een ontwerper die zich richt op duurzaamheid en inclusie en ervoor kiest om te werken met gebruikte materialen. Zij maakt daarmee een ontwerp en prototype, bijvoorbeeld van een bankje, en laat die vervolgens in een sociale werkplaats vervaardigen. Oosterhuis: 'Voor het verzamelen van de materialen en het uitbesteden van het maakproces heb je naast creërende kwaliteiten ook sociale en organisatorische vaardigheden nodig.'

Bij HKU Design, een van de *schools* waar Oosterhuis als onderwijskundige aan verbonden is, begint die samenwerking in jaar 1, als studenten van de drie opleidingen, mode, product en ruimtelijk, samenkomen in, onder meer, design-labs. Daar leren ze elkaars materialen, technieken en technologieën kennen. Denk aan het bewerken van metaal, zeefdrukken of het leren werken met ontwerpsoftware. In de volgende jaren zet die samenwerking binnen de opleiding zich voort en gaan de studenten bovendien op zoek naar externe partijen om hun projecten en ontwerperschap in de praktijk te brengen. Dat kan allerlei vormen aannemen: studenten kunnen zich toeleggen op een vraag rond duurzaamheid van een winkelketen, of een student die in haar afstudeerproject werkte met keramische vormen kan op zoek naar een geografie-instituut waar ze zich kan verdiepen in verschillende zand- en kleilagen. 'En steeds →

←
Studenten van
de Nederlandse
Filmacademie
tijdens de opnames
van *Donnie
Mountain*, 2020.
Fotografie:
Dinand van der Wel

voeren we binnen de opleiding het gesprek over die samenwerkingsprojecten. Hoe pak je het aan? Wat vind je lastig? Waarom? Om goed samen te kunnen werken, moet je ook je eigen kwaliteiten en je waarde als maker leren kennen.'

Herijking

In de filmwereld is samenwerking van meet af aan de norm geweest. Hoe uitdagend de omstandigheden zijn waaronder verschillende filmvakmensen zich daarbij tot elkaar hebben te verhouden, schetst Eva Eisenloeffel van de Nederlandse Filmacademie in Amsterdam. 'Stel je een draaidag voor op een filmset. De studio is een dag beschikbaar, maar gaandeweg blijkt het tijdrovender dan gedacht om de licht-ombouw te creëren. Wat doe je? Schrap je een scène? Welke dan? Of kies je voor simpeler belichting? Kom dan maar eens met alle betrokkenen: de regisseur, de producent, de productie-designer, de camerapersoon, enzovoorts, tot een constructief overleg, terwijl de kostbare minuten wegtikken.' Dat vergt wat van de communicatieve vaardigheden van alle betrokkenen.

Ondanks het feit dat variaties op bovenstaand scenario zich al decennia voordoen in de filmwereld, hecht de filmacademie pas de laatste jaren meer waarde aan het leren samenwerken. Eisenloeffel: 'De machtsrelaties op een set zijn niet altijd evenwichtig. De afgelopen jaren is duidelijk geworden welke misstanden daaruit kunnen voortvloeien. Door veel aandacht te besteden aan de dynamieken van samenwerking, willen we een nieuwe generatie filmmakers opleiden die kunnen bijdragen aan een gezonde werkcultuur.'

Snauwen

Om die samenwerking te borgen in het curriculum, kiest de Filmacademie ervoor studenten van alle stromingen, zoals regie, productie en camera, uitgebreid kennis te laten maken met elkaars vak. Zo'n driekwart van de lestijd in het eerste jaar gaat op aan gezamenlijke lessen in montage, regie en de andere filmdisciplines. 'Bij film ligt het risico op de loer dat iedereen redeneert vanuit de eigen discipline en die discipline bovendien het allerbelangrijkst vindt. De scenarioschrijver ziet zichzelf als geestelijk ouder van de film. Montage denkt: pas bij de montage worden beelden een film.'

Zonder soundtrack heb je geen film, maar een schilderij, zet de sound engineer daartegenover en ga zo maar door,' aldus Eisenloeffel, die zelf producent was en nu als studieleider bij die vakopleiding werkt. Kennis van elkaars vak draagt bij aan waardering en begrip voor elkaars overwegingen en belangen. 'Zo kan een production designer, die de decors bedenkt, beter oog hebben voor de overwegingen die de camerapersoon daarbij heeft. Of kan een producent begrijpen waarom de montagepersoon zegt die klus nooit in twaalf weken te kunnen klaren, enzovoorts.'

In het tweede tot en met vierde jaar krijgen de studenten les in hun eigen vak en werken ze daarnaast in steeds wisselende teams aan verschillende (korte) films. De groepjes maken vooraf een crew canvas, waarin ze formuleren hoe ze willen samenwerken. 'De een communiceert misschien direct, de ander vindt een voorzichtiger aanpak prettiger. Hoe gaan ze daarmee om?' Bij al die projecten kijken coaches mee op zowel het proces als het ambacht. 'Je merkt bijvoorbeeld dat mensen in stresssituaties, door tijdsdruk bijvoorbeeld, geneigd zijn te snauwen. Coaches kunnen helpen die dynamieken bloot te leggen, zodat studenten daar anders mee om kunnen gaan.' Tot slot vinden na afloop van ieder project intervisiebijeenkomsten plaats, waar studenten reflecteren op hun rol in de samenwerking. 'Er wordt veel gepraat, het voelt soms bijna als groepstherapie,' grapt Eisenloeffel. 'Dat is nou ook weer niet de bedoeling.'

Veranderend werkveld

Ook in de muziekwereld is samenwerking enerzijds van oudsher de norm en is er tegelijkertijd hernieuwde interesse in het thema vanwege veranderingen in het werkveld. Popmuzikanten werken sinds jaar en dag samen in bandjes en hebben zich daarnaast te verhouden tot onder meer een platenmaatschappij, bookers, management en fans. 'Wij zijn al sinds onze oprichting eind jaren negentig een opleiding waarin de beroepspraktijk in de volle breedte aan bod komt', zegt Hans van den Hurk, studieleider bij de Rockacademie in Tilburg. 'Waar de conservatoria zich destijds primair richtten op de muzikale ontwikkeling, studeren onze muzikanten af in zowel een muzikale als ondersteunende stroming. Dus enerzijds als drummer, gitarist

of vocalist, en daarnaast ook als business manager, docent of audio engineer.' Dat vergt sowieso aandacht voor samenwerkingsvaardigheden, maar daar komt bij dat de muziekwereld razendsnel verandert. Sinds de opkomst van streamingdiensten zijn de inkomsten uit een nieuw album marginaal en moeten artiesten andere manieren vinden om geld te verdienen, bijvoorbeeld via tournees. Van den Hurk: 'In de afgelopen tien, vijftien jaar is de muziekwereld totaal opgeschud. Wie weet hoe de industrie er over vijf jaar weer uitziet? In zo'n onvoorspelbaar werkveld is het essentieel dat muzikanten weten hoe ze de hulp en expertise van anderen kunnen inschakelen om zich aan te passen en staande te houden.'

Ook bij de Rockacademie is samenwerking door het gehele curriculum vervlochten. In jaar 1 staan studenten stil bij de dynamieken in een band en volgen ze een vak in interpersoonlijke communicatie om hun eigen en andermans communicatiestijl te leren kennen en hanteren. In de latere leerjaren komt samenwerking aan bod in projecten rond optredens en gezamenlijke sessies. En in het derde jaar hebben studenten een half jaar vrije ruimte om bijvoorbeeld aan interdisciplinaire producties te werken. In theorie kan dat ook met studenten van andere opleidingen van Fontys Academy of the Arts, waar de Rockacademie deel van uitmaakt – denk aan dans, theater of beeldende kunst. Van den Hurk: 'Maar dat komt nog niet helemaal uit de verf. Onder meer omdat veel docenten en studenten vooral binnen de popmuziek actief zijn en dat dus het meest in het bewustzijn ligt. We hebben meer inspirerende voorbeelden nodig om die interdisciplinaire mogelijkheden tastbaar te maken.'

Keuzes

Toch is die aandacht voor samenwerking in de curricula niet alleen een verrijking. Het kost tijd en gaat dus bijna per definitie ten koste van iets anders. Van den Hurk: 'Vier jaar vinden we al weinig om de persoonlijke ontwikkeling van studenten naar een duurzame toekomst in de popsector goed te begeleiden. Dat interdisciplinaire samenwerking soms onderbelicht blijft, heeft dus ook met keuzes en prioriteiten te maken.'

Dat herkent ook Oosterhuis, van HKU: 'Het is een groot dilemma. Als je studenten wilt laten samenwerken en laten proeven van andere manieren van werken, heb je minder tijd om alle studenten met alle vakinhouden te laten kennismaken. Zeker omdat er ook steeds meer nieuwe technieken ontstaan, in bijvoorbeeld extended reality.'

Vervagende disciplines

Bij HKU laten ze de keuze aan studenten: die kiezen waarop ze zich willen richten. 'En we proberen hen daarnaast een leergierige houding mee te geven, waarmee ze zich andere technieken later nog eigen kunnen maken. Zo draagt die nadruk op samenwerking bij HKU bij aan het vervagen van de traditionele grenzen tussen disciplines. 'Je wordt ontwerper, of je je nu richt op een product, een kledingstuk of een proces.' Die beweging is bij de Filmacademie juist niet aan de orde. Het is eerder andersom, ziet Eisenloeffel. 'Omdat we vakspecialisten opleiden, willen we hen de vaardigheden aanleren om bruggen te slaan tussen die specialismen.'

Bij de verschillende opleidingen is die aandacht voor samenwerking niet alleen gericht op het artistiek-inhoudelijke proces. De verworven communicatievaardigheden en zelfkennis dienen ook meer aardse doelen. Bijvoorbeeld om gezamenlijk je belangen te vertegenwoordigen tegenover streamingdiensten of uitgevers, maar ook om samen apparatuur of een werkruimte te delen, of om samen meer ruchtbaarheid te kunnen geven aan je werk. En ook gewoon, omdat het leuk is. Oosterhuis: 'Ik ken maar weinig mensen die graag alleen werken.' •

Marieke Buijs
is neurowetenschapper
en schrijft voor onder
meer *Vrij Nederland* en
NRC